

KAIMAS IR JO KULTŪRA GLOBALIAME PASAULYJE: LIETUVOS IR LENKIJOS PARALELĖS

Romualdas Povilaitis, Vytautas Vaznonis

ABSTRACT

The article is devoted to the research of village and its culture in the global world, investigating the parallels of Lithuania and Poland. The process of globalisation greatly affects Lithuanian and Polish village. Only relatively small the well-off and better-off groups emerge, while the number of poor steadily increases. Moreover, there is a threat that big farms will push out family farms from the agrarian business. The implication is that being left without family farms village will change not only in the sense of social life but in the cultural plane as well. Village deagrarisation has deep economic, social, psychological and cultural consequences. In consequence of the deagrarisation decreases the potential of traditional rural culture. There are lots of threats for cultural heritage – it can gradually decline or transform into front culture. This threat is increased with growth residential steadings in village.

KEY WORDS: Lithuanian village, Polish village, rural culture, global world, globalization, agrarian business, village deagrarisation process, residential steadings.

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiami kaimo ir jo kultūros pokyčių globaliame pasaulyje tyrimų rezultatai. Lietuvos ir Lenkijos kaimas, nors ir pavėluotai, išgyvena tuos pačius procesus kaip ir Vakarų Europos šalių kaimas. Be to, šių šalių žemdirbių padėtį sunkina netektys, patirtos pereinant į rinkos santykius. Lietuvoje kaimo žmonės sunkiausiai prisitaikė prie rinkos ekonomikos. Kiekvienam kaimo žemdirbiui iškilo dilema, ar gyventi taip, kaip gyveno jo tėvai ir seneliai, ar iš esmės keisti veiklos rūšį ir gyvenimo būdą. Jos sprendimas reiškia esminį psichologinį lūžį kaimo žmonių sąmonėje. Šio straipsnio tikslas yra atskleisti veiksnius, lemiančius Lietuvos ir Lenkijos kaimo bei jo kultūros raidą dabartiniame etape. Siekiant šio tikslo iškelti uždaviniai: įvertinti šių šalių, visų pirma Lietuvos, kaimo socialinės-kultūrinės raidos tendencijas, atskleisti globalizacijos, deagrarisacijos, socialinės diferenciacijos, dalies gyventojų nuskurdimo padarinius kaimo kultūrai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Lietuvos kaimas, Lenkijos kaimas, kaimo kultūra, globalus pasaulis, globalizacija, žemės ūkio verslas, kaimo deagrarisacijos procesas, poilsinės sodybos.

*Dr. Romualdas Povilaitis, Lithuanian University of Agriculture
Institute of Country Culture, Department of Culturology and Philosophy
Studentų str. 11, LT-53361 Akademija, Kaunas, Lithuania
E-mail: povilaitis@omni.lt*

*Vytautas Vaznonis, MA, Lithuanian University of Agriculture
Faculty of Economics and Management, Department of Economics
Studentų str. 11, LT-53361 Akademija, Kaunas, Lithuania
E-mail: Vytautas.Vaznonis@lzuu.lt*

XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje Europos, visų pirma, Europos Sąjungos (ES) šalių kaimas išgyvena esminių pokyčių laikotarpį. ES šalyse ilgą laiką dosniai remiamas žemės ūkis atvedė prie žemės ūkio produkcijos pertekliaus, pareikalavo didžiulių finansinių išlaidų, tačiau neišsprendė kaimo gyvybingumo problemos. Europos kaime dėl mokslo ir technikos pasiekimų santykinai sumenkėjus žemės ūkio reikšmei šalių ekonomikoje, labai sumažėjo žemdirbių pajamos, žemės ūkio vertinimas visuomenėje smuko, o tai neigiamai paveikė kaimo žmonių savimonę ir nepriklausomybės pojūtį (Europos Taryba...). Kaimo nykimas ir marginališkumas įgavo visuotinį pobūdį, apimdamas ne tik ekonominę, bet ir socialinę, politinę bei kultūrinę-dvasinę sferas. Kaimas prarado daug svarbių institucijų, reiškusių jo kultūrinį tapatumą (Cork'o Deklaracija...). Pagaminamos pro-

dukcijos gausa didžiąją kaimo gyventojų dalį padarė nereikalingą, sumenko jų ekonominės galios, politinė įtaka, reikšmė visuomenės gyvenime. Be paramos iš savo šalių vyriausybių arba ES fondų jo gyventojai nepajėgūs išgyventi, o savo jėgomis pakeisti padėties taip pat negali.

Globalizacija išskėlė Europos kaimui naują iššūkį – Pasaulio prekybos organizacija reikalauja visiškai liberalizuoti prekybą maistu bei jo žaliava. Europos šalių žemės ūkiui, neturinčiam didesnių pranašumų prieš Amerikos, Okeanijos ir iš dalies Azijos šalis, teks konkuruoti labai nepalankiomis sąlygomis. Europos šalyse, Japonijoje, Korėjos Respublikoje vis garsiau kalbama apie esminį kaimo pertvarkymą – jis turi tapti daugiafunkciniu, kur žemės ūkis jo veikloje užimtų tik tam tikrą, galbūt ne pačią svarbiausią, vietą. To reikalauja ir vartotojų poreikių pokyčiai. Šiandien Europos miestų gyventojams, visiškai aprūpintiems maisto produktais, vis svarbesnėmis vertybėmis tampa maisto produktų kokybė, gamtos įvairovė, galimybė įdomiai praleisti laisvalaikį už miesto ribų.

Kaimas, šis sudėtingas ekonominis, kultūrinis, gamtosauginis ir psichologinis fenomenas, visada buvo ne tik maisto produktų ir žaliavų gamintojas. Svarbios jo funkcijos yra natūralaus bei kultūrinio kraštovaizdžio išsaugojimas, regeneruojamų gamtos išteklių kokybės palaikymas, o šiaudien, be to, rekreacija, kultūros paveldo saugojimas, regeneravimas bei panaudojimas ir kita. Nūdienos kaimas sėkmingai kuria prekinės ir neprekinės gėrybes. Pastarosios, tokios kaip atvira erdvė, grynas oras, gražus kraštovaizdis, etnokultūros vertybės, pasaulio bendruomenei telkiantis į vis didesnius megapolius ir persisotinant industrinės ir virtualios visuomenės produktais, tampa vis labiau reikšmingos.

Kaimo kultūra, tiek materialinė, tiek dvasinė, plintant globaliai, masinei kultūrai, įgauna vis didesnę reikšmę kaip savita, specifinė, susijusi su konkrečia vieta. Kaime ir šiuo metu paprastai gyvybingesnės išlieka svarbiausios etninės vertybės – šeima, santykis su gamtine aplinka, ūkio tvarkymo būdas, meninės kultūros bruožai, tikėjimai, padavimai ir kita. Civilizacijos labiau paliečiuose pasaulio regionuose kaimiškujų teritorijų lieka vis mažiau, kaimo gyventojų skaičius santykinai mažėja, žemės ūkis vis rečiau tampa žmogaus pragyvenimo šaltiniu. Poindustrinėje visuomenėje agrarinė civilizacija nueina į praeitį. Tai didina kaimo kaip kultūros reiškinio apskritai, saugančio ne tik atskirų regionų ar tautų, bet ir viso pasaulio, kultūros įvairovę, reikšmę. Be to, kaimas teigia lokalumą, kuris šiuolaikiniame, globaliame, pasaulyje tampa atsvara visuotinai plintančiam globalizmui, tapusiam esmine visų pasaulio šalių raidos tendencija ir naikinančiam kultūrinę įvairovę, gyvasias kultūros tradicijas, atmintį, lokalinį patyrimą, niveliuojančiam tautų savitumą. Žemdirbiško kaimo tradicijos nulėmė daugelio tautų, tarp jų ir lietuvių tautos, mentalitetą, todėl kaimas vien savo egzistavimu palaiko etninę kultūrą.

Egzistuoja glaudus ryšys tarp žmogaus, žemės, šeimos, žemdirbiškų tradicijų, ūkininko ūkio, gamybos tipo, tautos dvasinės kultūros ir jos tradicijų. Šie reiškiniai yra labai glaudžiai susiję vertybių sistemoje. Todėl, kalbant apie kaimą kaip miesto skirtybę, turime mintyje, visų pirma, kaimą, paremtą šeimos ūkiu, kuris yra pagrįstas ne tik bendru šeimos narių darbu, bet ir kita veikla, būdinga šeimai, su jos vertybėmis ir pasaulėjauta. Toks ūkis yra natūralus tuo, kad tokio kaimo žmonių tarpusavio santykiai ir santykiai su gamta labiausiai atitinka žmogaus prigimtį. Kaimo esmės, jo kultūros ir tautos tradicijų raiškos ir išsaugojimo prasme šeimos ūkiu pagrįstas kaimas yra vertingiausias ir nepakeičiamas. Stambūs ūkiai Lietuvoje, naudojantys samdomą, taip pat miesto žmonių darbą, labai skiriasi nuo tradicinio šeimos ūkio, jie daug kuo panašėja į dvarą arba fabriką.

Lietuvos ir Lenkijos kaimas, nors ir pavėluotai, išgyvena tuos pačius procesus kaip ir Vakarų Europos šalių kaimas, be to, šių šalių, ypač Lietuvos, žemdirbių padėtį sunkina netektys, patirtos pereinant į rinkos santykius. Lietuvoje kaimo žmonės sunkiausiai prisitaikė prie rinkos ekonomi-

kos. Iš jos jie mažiausiai laimėjo. Lenkijoje, skirtingai negu Lietuvoje, XX a. antrojoje pusėje valstiečiai buvo vienintelė privačių savininkų grupė su susiformavusiu darbo etosu, tačiau pokomunistiniu laikotarpiu jie ne tik netapo socialinių permainų lyderiais ir pagrindiniais veikėjais, bet atsidūrė permainų ariergarde. Iki šių dienų tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje rinkos padarinių labiausiai bijosi kaimo gyventojai (Dylematy... 2000:95). Šiandien šioms šalims iškyla principinis klausimas: ar tikslinga ir toliau vystyti industriniu žemės ūkio raidos keliu ir stengtis pasivyti Vakarų šalių lygį, ar atsisakyti „besivejančios plėtros“ ir mėginti persiorientuoti į poindustrinį kaimą, išlaikant pasiektą agrarinės gamybos lygį bei plėtojant kaime naujas veiklas, ką šiuo metu daro Vakarų šalys. Kiekvienam kaimo žemdirbiui iškilo dilema, ar gyventi taip, kaip gyveno jo tėvai ir seneliai, ar iš esmės keisti veiklos rūšį ir gyvenimo būdą. Jos sprendimas reiškia esminį psichologinį lūžį kaimo žmonių sąmonėje.

Šio straipsnio tikslas yra atskleisti veiksnius, lemiančius Lietuvos ir Lenkijos kaimo bei jo kultūros raidą dabartiniame etape. Siekiant šio tikslo iškelti uždaviniai: įvertinti šių šalių, visų pirma Lietuvos, kaimo socialinės-kultūrinės raidos tendencijas, atskleisti globalizacijos, deagrarinizacijos, socialinės diferenciacijos, dalies gyventojų nuskurdimo padarinius kaimo kultūrai. Tyrimo metodai: literatūros šaltinių sintezė ir analizė, statistinių duomenų analizė, indukcija ir dedukcija, lyginimas.

Suvokiant pasikeitusią kaimo vietą bei jo reikšmę mūsų dienomis, svarbi „tvarios plėtros“ koncepcija, kurią savo ataskaitoje „Mūsų bendra ateitis“ suformulavo 1987 m. prie Jungtinių Tautų sudaryta speciali Aplinkos ir plėtros komisija. Ši koncepcija buvo grindžiama siekiu likviduoti prieštaravimus tarp žmogaus ir gamtos bei išsaugoti ekonomine, socialine ir dvasine prasme gyvybingą kaimą. Iš esmės neatsisakant intensyvios žemės ūkio gamybos, buvo siekiama, kad žemės ūkio plėtra tenkintų dabartinius visuomenės poreikius, nesumažindama ateinančių kartų galimybių tenkinti savus (Subalansuotos... 2002). Tačiau siūlomų priemonių (žemės ūkio gamybos ekologizavimas ir socializavimas) nepakako tam, kad kaimo vaidmuo visuomenėje iš esmės pasikeistų. Naujas požiūris į kaimo vietą ir jo perspektyvą išplaukia iš pogamybinio (poproduktyvistinio) kaimo raidos etapo teorijos, teigiančios, kad industrinį (gamybinį, fordistinį, produktyvistinį) kaimą, pagrįstą gamybos koncentravimu, techninių priemonių naudojimu ir prekybine gamyba, kuris pakeitė tradicinį, pagrįstą natūriniu ūkiu, kaimą, savo ruožtu keičia pogamybinis, poindustrinis kaimas.

Esminiai pogamybinio kaimo bruožai yra šie: deagrarinizacija, mažėjant intensyvia žemės ūkio gamyba besiverčiančių ūkių daliai; alternatyvių (neagrarinė) veiklų (įvairių prekių ir paslaugų gamyba, kaimo turizmas ir kt.) plėtra; didėjanti ekstensyvios žemės ūkio gamybos dalis bendroje gamyboje; saugomų teritorijų, skirtų poilsiui, rekreacijai, tam tikrų augmenijos ir gyvūnijos rūšių apsaugai; maisto gamybos atžvilgiu vis didesnę reikšmę įgyja ne produkcijos kiekis, o jo kokybė. Viešųjų gėrybių struktūroje, kurias gamina ir visuomenei teikia kaimas, mažėja tradicinių (maisto produktai, žaliava), o didėja naujų komercinių ir nekomercinių viešųjų gėrybių (kraštovaizdžio, kultūros paveldo apsauga ir su tuo susijusios paslaugos) dalis. Pogamybiniame kaime taip pat plinta privačių gėrybių gamyba bei pardavimas. Atsiranda privatūs viešbučiai, maitinimo, rekreacijos, sporto, pramogų įstaigos, steigiami muziejai, kaupiamos kolekcijos. Minėti kaimo etapai, o kartu ir kaimo bei žemės ūkio gamybos tipai, reiškia ir skirtingus kaimo kultūros raidos etapus. Tradiciniame ir iš dalies industriniame kaimui būdingas stabilumas, tęstinumas, tradicija, visa tai pogamybiniame kaime vis labiau silpnėja.

Žymią Lietuvos gyventojų dalį sudaro kaimo gyventojai. Jų dalis nuo 1990 metų beveik nesumažėjo, o per pastaruosius kelerius metus netgi padidėjo. 2005 m. pradžioje kaime gyveno

33,4 proc. šalies gyventojų (Lietuvos statistikos... 2005:55). Lenkijos kaime gyvena 38,5 proc. šios valstybės žmonių (Сельское... 2005:8). Šioje šalyje nuo 2001 m. kaimo gyventojų skaičius taip pat auga, visų pirma dėl to, kad į kaimą grįžo dalis miestiečių. Iki šių dienų abiejų šalių kaimas išliko žemdirbiškas. Lietuvoje 2004 m. žemės ūkyje dirbo 218,2 tūkstančio žmonių, arba 16,3 proc., o Lenkijoje – 17,6 proc. visų užimtųjų. Tuo tarpu Europos Sąjungos vidurkis tėra 5 proc. (Agriculture... 2005).

Kita vertus, tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje akivaizdi deagrarizacija. Lietuvoje ji prasidėjo po 1990 metų, kada kaimo gamyba tapo vis labiau daugiafunkcinė, prekyną gamybą iš dalies pakeitė neprekinė, patiems gamintojams, smulkių ūkių savininkams, suvartojant pagamintą produkciją. Tuo pačiu metu gamybos intensyvumas vienose teritorijose didėjo, o kitose mažėjo. Visa tai vyko stichiškai, veikiant rinkos dėsniams, esant nekompensuojamai deagrarizacijai. Tokie patys procesai yra būdingi ir Lenkijai. Nors 2004 m. Lenkija pagal žemės ūkio naudmenų plotus užėmė trečią vietą Europoje, žemės ūkio poreikiams buvo naudojama tik 52,2 proc. šio ploto (Сельское... 2005:10).

Abiejų šalių kaime vyksta sparti ūkių diferenciacija, nepalanki šeimos ūkiams. Lietuvos ir Lenkijos kaime egzistuoja labai skirtingo dydžio ūkiai, kuriuos galima suskirstyti į tris esminius jų tipus: stambius ir labai stambius ūkius; vidutinius bei smulkius, daugiausia šeimos ūkius; miniatiūrinius (teturinčius iki 3 ha) „socialinius“ (išgyvenimo) ūkius, labai būdingus Lietuvai. Vidutiniai ir tuo labiau stambūs ūkiai sudaro labai nedidelę visų Lietuvos ūkių dalį. Pagal naudojamos žemės plotą iš visų 2003 m. šalyje egzistavusių ūkių tik 4,6 proc. turėjo nuo 20 iki 50 ha, o 1,1 proc. – nuo 50 iki 100 ha. Dar mažiau buvo labai stambių ūkių, kurie negali išsiversti be samdomųjų darbuotojų – daugiau kaip 100 ha turėjo tik 0,7 proc. visų šalies ūkių. Lietuvoje dominuoja smulkūs ūkiai. Vidutinės žemės valdos dydis 2004 m. šalyje tesiekė 8,1 ha (Lietuvos žemės... 2005:125), o Lenkijoje – 7,5 ha (Сельское... 2005:12). Lietuvoje vidutinio ūkio dydis buvo daugiau kaip du kartus mažesnis negu ES vidurkis arba tris kartus mažesnis negu Airijoje, keturis kartus mažesnis negu Vokietijoje ir Švedijoje, penkis kartus mažesnis negu Danijoje, septynis kartus mažesnis negu Jungtinėje Karalystėje. 2003 m. 32,0 proc. visų šalies ūkių turėjo nuo 5 iki 20 ha, o 61,6 proc. – mažiau negu 5 ha žemės (Visuotinio... 2003). Darbas juose dažniausiai yra labai primityvus, ūkio pobūdis natūrinis. Dėl savo smulkumo jie negali užtikrinti savarankiško pragyvenimo savo šeiminkams, todėl atlieka pagalbinio ūkio funkcijas. Visi šalies ūkiai vis labiau diferencijuojasi ne tik pagal ekonominius rodiklius, bet ir pagal jų savininkų gyvenimo būdą, vertybines orientacijas, kultūrinius interesus, laisvalaikio struktūrą ir kitus požymius.

Iš esmės tokie patys procesai būdingi ir Lenkijos kaimui. Didėja ūkių diferenciacija, viename poliuje koncentruojasi labai stambūs ūkiai, kitame – smulkūs ir vidutiniai žemdirbiai. Kaip ir Lietuvoje, didžioji žemdirbių dalis išstumama iš aktyvios ekonominės veiklos. Nors ūkių skaičius apskritai mažėja, tačiau tai vyksta vidutinių, šeimos ūkių sąskaita, nes tiek stambiausių, tiek smulkiausių ūkių skaičius Lenkijoje auga (Сельское... 2005:12). Šioje šalyje susiformavo trys visiškai skirtingo socialinio statuso grupės: stambių ūkių savininkai (nuomininkai), samdomi žemės ūkio darbininkai ir šeimos ūkių savininkai. Pastarieji diferencijuojasi į artimus savininkams arba darbininkams (Dylematy... 2000:78–80).

Remdama efektyvią žemės ūkio gamybą, Europos Sąjunga neišvengiamai teikia prioritetą stambiam ūkiui. 2004 m. Lietuvos kaimui pagal SAPARD programą buvo skirta 280 mln. litų finansinė parama, iš kurios 210 mln. buvo lėšos iš Europos Sąjungos biudžeto (Lietuvos žemės... 2005:19). Šia parama beveik išimtinai pasinaudojo tik grupė stambių žemvaldžių ir šalies agropramonės įmonės. Dėl šios priežasties socialinė ir turtinė diferenciacija šalies kaime dar labiau padidėjo. Glo-

balios konkurencijos sąlygomis pasaulio mastu visiškai liberalizavus prekybą maistu ir jo žaliava, Lietuvoje ir Lenkijoje galės išsilaikyti tik patys stipriausi ir stambiausi gamintojai. Mažiau konkurencingam vidutiniam ir smulkiajam ūkiui iškyla išnykimo apskritai grėsmė. Jau dabar dėl formalių taikomų Europos Sąjungos reikalavimų Lietuvoje nuo 1995 m. iki 2004 m. visų ūkininkų, įskaitant stambius ir miniatiūrinius, „socialinius“ ūkius, produkcija sumažėjo 1,1 karto, o augalininkystės produkcijos – 1,3 karto. Iš žemės ūkio gamybos šalyje santykinai gaunama mažiau pajamų. Visa tai vyksta visų pirma šeimos ūkių, kurie išstumiami iš prekinės gamybos, sąskaita. Alternatyva – iš agrarinės gamybos išstumiamų ūkių restruktūrizacija (persiorientavimas į kitas veiklos rūšis), kuri yra labai skausminga. Kita vertus, jeigu deagrarizacija nėra kompensuojama kitų veiklos rūšių, kaime atsiranda ekonominė, socialinė, gamtosauginė ir kultūrinė degradacija.

Lenkijoje labai dažnai akcentuojama, kad kaimas – šios šalies nacionalinis turtas. Čia turtinga gamta, vaizdingi kraštovaizdžiai, gyva kaimo kultūra, daug gerų, savo darbą mylinčių žemdirbių. 2000 m. netgi buvo įkurta Tarptautinė koalicija Lenkijos kaimui apsaugoti (*International Coalition to Protect the Polish Countryside – ICPPC*), kurios įkūrimo iniciatoriai buvo 41 organizacija iš 18 šalių. 2001 m. ICPPC parengė „Chartiją 21“ – manifestą XXI amžiaus Lenkijos kaimui, kuriame visuomenės dėmesiui pateiktos didžiulės kitų šalių problemos, kylančios dėl pramoninių maisto gamybos metodų, kurie gresia ir Lenkijai. Chartijoje reikalaujama, kad šalies vyriausybė apgintų kaimą nuo vis spartėjančių globalizacijos procesų. Pabrėžiama, kad vienintelis kelias garantuoti visuomenei sveiką gyvenimą ir gerą gamtinės aplinkos būklę yra vietinio aukštos kokybės maisto vartojimas ir kaimo kraštovaizdžio su natūralia biologine įvairove išsaugojimas.

A. Michaliak, siekdama atsakyti į klausimą, kokia Lenkijos kaimo ateitis, pažymi, kad tradicinio kaimo jau nebėra, o dabartinio kaimo vaizdas yra labai nevienodas. Kaimo būklę ji nagrinėja per dvejų kintamųjų – kaimiškumo ir agrariškumo – prizmę ir išskiria penkis kaimo tipus (Michaliak...).

Kaimo tipai (pagal A. Michaliak)

	Yra agrariškumas	Nėra agrariškumo
Yra kaimiškumas	1 tipas Tradicinis kaimas 5 tipas Naujasis kaimas	2 tipas Kaimas-skansenas
Nėra kaimiškumo	3 tipas Kaimas-gamykla	4 tipas Kaimas-viešbutis

Tradicinis kaimas jungė kaimiškumą ir agrariškumą. Kaimo gyventojas buvo žemdirbys, persisunkęs kaimo kultūra. Svarbus šio tipo elementas buvo tradicinė trijų kartų kaimo šeima, daugeliu ryšių ir priklausomybių susieta su vietos bendruomene. Prie tokio kaimo jau nebegalima sugrįžti. Kai kaime nebelieka žemės ūkio, bet lieka kaimiškumo elementų, turime tikrovę, kurią A. Michaliak vadina „**skansenu**“. Tokio kaimo gyventojai išsaugo tradicijas, ypač gamindami materialius dirbinius, tačiau jie skirti turistams. Deja, kaimiškumas be žemės ūkio dažnai atrodo groteskiškai.

Žemės ūkio mechanizavimas ir modernių technologijų taikymas augalininkystėje ir gyvulininkystėje leidžia mažinti gamybos sąnaudas, didinti našumą, o kartu mažina ir užimtųjų žemės ūkyje poreikį. Tradicinė ūkininkavimo logika pakeičiama pelno gavimo logika. Atsiranda **kaimas-gamykla**, kaimas be kaimiškumo. **Kaimas-viešbutis** susiformuoja šalia didžiųjų miestų. Čia jau

nelieka nei žemės ūkio, nei kaimiškumo, pagrindinis pajamų šaltinis yra darbas mieste, ir tik vyresnioji karta dar dirba nedideliuose ūkeliuose.

Atskleidusi šiuos kaimo tipus, A. Michaliak teigia, kad yra įmanoma išsaugoti kaimiškumo ir žemės ūkio koegzistavimą, ir tai nėra utopinis noras grįžti prie tradicinio kaimo. Galimybių **naujam kaimui** ji mato ekologinio ūkininkavimo srityje. Ekologinis ūkininkavimas turi vėl sugrąžinti žemės vertingumo suvokimą, o tai ir yra kaimiškumo pagrindas. Toks kaimo tipas esą turi galimybių tapti dominuojančiu Lenkijoje.

Lietuvos mokslininkai teigia, kad dabar mūsų šalyje vienu metu formuojasi keletas kaimo tipų, kuriuos lemia šie skirtingi žemės ūkio modeliai: gamybinis agrarizuotas intensyvėjantis, gamybinis agrarizuotas ekstensyvėjantis, gamybinis deagrarizuotas kompensuotas, pogaamybinis nesubalansuotas, pogaamybinis subalansuotas (Žemės ūkio... 2006:147). Įvairiuose Lietuvos regionuose šių tipų santykis yra skirtingas. Kiekvienam iš šių tipų būdingos savitos socialinės ekonominės ir kultūrinės charakteristikos. Kultūros prasme svarbu išsiaiškinti šių kaimo tipų santykį su etnokultūros paveldu bei nustatyti jų kultūrinę charakteristiką apskritai, ypač, kurie iš šių kaimų tipų yra palankiausi kaimo bendruomenėms gyvuoti, nes etninės kultūros tęstinumą geroka dalimi lemia kaimo bendruomenės būvis.

Žemdirbiško Lietuvos ir Lenkijos kaimo deagrarizavimas sukelia gilius ekonominius, socialinius, psichologinius, kultūrinius padarinius. Šis procesas daug lėmė tebegilėjančią turtinę kaimo diferenciaciją tiek tarp didžiųjų miestų ir kaimiškųjų teritorijų gyventojų, tiek tarp pačių kaimo gyventojų. Lietuvos kaime viename poliuje yra nedidelė žmonių grupė, kaupianti vis didesnę turta, kitame – didžioji dalis kaimo gyventojų, kurie yra ne tik neturtingi, bet ir socialiai atskirti. Tai lėmė visų pirma sumenkusios jų pajamos dėl smukusio žemės ūkio produkcijos lygio ir nedarbo. Labai didelę kaimo gyventojų pajamų dalį sudaro ne darbinės pajamos, o įvairios socialinės išmokos. 1999–2004 m. Lietuvoje skurdo 1/10 miestiečių, o tarp kaimo gyventojų tokių buvo 1/4, tarp žemdirbių – net 1/3 (Lietuvos žemės... 2005:161). Iškilio pavojus, kad neišlaikęs konkurencijos rinkoje dėl deagrarizacijos visas vidutinis šalies žemdirbių sluoksnis, kurį sudaro šeimos ūkių savininkai, marginalizuosis.

Lenkijoje vis daugiau kaimo žmonių gyvena ne iš žemės ūkio gamybos, o iš pensijų ir kitų socialinių išmokų, visų pirma mokamų jų vaikams. Tik 12,3 proc. visų namų ūkių šeimų kaime gyvena vien tik iš veiklos šiuose ūkiuose, dar 1,5 proc. gyvena *daugiausia* iš to, o 21,2 proc. – vien tik arba didžiąja dalimi iš veiklos, nesusijusios su savo ūkiu (Сельское... 2005:18). Šalyje reiškiamas nerimas dėl progresuojančios kaimo pauperizacijos, kuri pasireiškia dideliu pajamų lygio sumažėjimu ir socialine ekonomine degradacija (atviru ir paslėptu nedarbu). Visa tai sukelia ilgalaikius neigiamus ekonominius ir socialinius padarinius. Nors 2004 m. bedarbių Lenkijos kaime buvo užregistruota mažiau negu mieste, jie sudarė 19,1 proc., iš kurių dauguma jauni žmonės (Сельское... 2005:36). Prognozuojama, kad 2010 m. bedarbių skaičius Lenkijos kaime pasieks 2,4 mln. žmonių, o tai padidins gyvenimo patologiją su visomis jos reikšimosi formomis, padidins kaimo vaikų ir jaunimo atsilikimą mokymosi ir auklėjimo procesuose, nedarbingųjų marginalizaciją ir socialinę atskirtį (Konferencija...). Pažymima, kad bedarbystę kaime kur kas sunkiau likviduoti negu mieste dėl mažesnės įsidarbinimo kaime galimybės bei žemesnės darbuotojų kvalifikacijos.

Pastaruoju metu išryškėjo teritorinės (regioninės), turtinės ir kartu socialinės bei kultūrinės diferenciacijos matmuo. Dėl nevienodo žemės našumo žemės ūkio verslas įvairiuose Lietuvos regionuose nėra vienodai efektyvus, todėl šalis diferencijuojasi į intensyvios žemės ūkio gamybos, eko-

nomiškai stipresnius ir skurdžius, deagraruotus regionus. Tiek ekonominiai, tiek socialinės raidos rodikliai tarp jų ženkliai skiriasi. Šio pobūdžio skirtumų pastebima ir Lenkijoje.

Kaimo deagraruavimas neigiamai veikia jo socialinę ir dvasinę raidą. Blogėja kaimo infrastruktūra, nyksta unikalūs kraštovaizdžio elementai, materialinis etnokultūrinis paveldas (ypač medžio pastatai, statiniai), nutrūksta gyvoji kaimo etnokultūrinė tradicija (talkos, šventės, kraštiečių susibūrimai ir kt.) (Žemės ūkio... 2006:89). Skaudžiausi praradimai sietini su gyvąja kaimo etnokultūrine tradicija. Nykstant agrariškumui ji neišvengiamai nyks, o su ja į praeitį nueis esminės lietuvių tautos mentalinės savybės. Gyvoji tradicija, esant poreikiui (pvz., dėl kaimo turizmo plėtros), iš dalies gali išlikti, tačiau ji bus ne natūrali, o fasadinė, parodomoji, todėl vargu ar gali būti laikoma gyvąja.

Turtinė kaimo žmonių diferenciacija lemia jų kultūrinę diferenciaciją, nes pajamos sąlygoja kitus poreikius bei suteikia nevienodas jų tenkinimo galimybes. Dėl nepakankamo išsilavinimo ir riboto priėjimo prie informacijos šaltinių, daugelis kaimo gyventojų neteko galimybių pagerinti savo padėtį. Neturėdami kultūrinio kapitalo, kuris būdingas vidurinei klasei ir yra tėvų perduodamas vaikams kartu su ekonominiu kapitalu, didžioji Lietuvos kaimo žmonių dalis praranda perspektyvą į gerąją pusę pakeisti ne tik savo, bet ir savo vaikų padėtį. Tėvų skurdas kartu su iš jo išplaukiančia apatija, fatališkumu, pesimizmu, beviltiškumu, priklausomybės jausmu, nepasitikėjimu savo jėgomis ir galimybėmis yra perduodamas vaikams. Skurdas kartu su minėtomis psichologinėmis savybėmis turi tendenciją tapti paveldimu. Nuskurde, marginalizuoti kaimo žmonės patiria pasaulėžiūros ir vertybių griūtį, nesugeba prisitaikyti prie naujų, jiems sunkiai suprantamų kultūrinių vertybių ir standartų, o tradicinės kaimo moralės ir paprotinės teisės normos ignoruojamos. Neatsitiktinai šiandieniniame Lietuvos kaime labai paplitęs alkoholizmas, amoralus elgesys, nusikaltamumo lygis kiek aukštesnis negu mieste, o mirtingumas dėl savižudybių yra net 2,1 karto didesnis negu mieste (Lietuvos žemės... 2005:163–164).

Iš kaimo, nerasdami galimybių ten savęs realizuoti, į šalies miestus ir užsienį migruoja jauniausi, labiausiai išsilavinę ir veikliausi žmonės. Kaime pasilieka ne tokie ambicingi, pasyvūs, daugiau vyresnio amžiaus žmonės, o jo gyventojus papildo miesto marginalai. Gilėja negatyvus provincialumo sindromas, prarandant intelektualinį potencialą, veikliausią bei amžiaus požiūriu perspektyviausią gyventojų dalį, mažėja kaimo gyvybingumas.

Svarbus kaimo kultūros lygio rodiklis yra didėjantis kaimo gyventojų atsilikimas nuo miestiečių pagal išsilavinimo lygį. 2005 m. Lietuvoje aukštąjį išsilavinimą turėjo 6,8 proc. kaimo gyventojų, arba 2,9 karto mažiau negu mieste. Aukštesnįjį išsilavinimą kaime turėjo 2,3 proc. gyventojų, arba 2,2 kartus mažiau negu mieste, spec. vidurinį – 11,4 proc., arba 1,3 karto mažiau negu mieste. Kaimas ženkliai lenkė miestą pagal žemą išsilavinimą turinčių gyventojų dalį. Tik pagrindinį išsilavinimą kaime turėjo 20,6 proc. jo gyventojų, arba 1,6 karto daugiau negu mieste, turinčių tik pradinį arba žemesnį išsilavinimą žmonių dalis kaime siekė 21,4 proc. ir buvo 2,3 karto didesnė negu mieste (Darbo jėga... 2005:50). Atotrūkis tarp kaimo ir miesto pagal gyventojų išsilavinimą, remiantis gyventojų surašymų duomenimis, nuo 1989 iki 2001 m. padidėjo, nes gerokai išaugus turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą mieste daliai, kaime ji liko tokia pati. Žmonių, turinčių aukštesnįjį išsilavinimą, dalis kaime netgi sumažėjo (Adlys 2006). Suaugę kaimo žmonės neturi pakankamos motyvacijos mokytis, kelti kvalifikaciją, persikvalifikuoti, nes dėl skurdo nemato realių perspektyvų pagerinti savo gyvenimo kokybę. Lenkijoje kaimo žmonių išsilavinimo atsilikimas nuo miesto gyventojų taip pat akivaizdus. 2002 m. aukštąjį išsilavinimą kaime turi 4,3 proc. žmonių nuo 15 metų amžiaus (mieste 13,7), vidurinį – 22,4 (mieste 38,6), profesinį – 29,2 (mieste 21,1), pradinį – 38,3 (mieste 22,2), nepilną pradinį – 5,0 (mieste 1,5). Nors nuo 1988 m. šalyje kaimo ir miesto

skirtumai šioje srityje kiek sumažėjo, esamas išsilavinimo lygis kliudo kaimo žmonėms įsidarbinti bei siekti profesinės karjeros (Сельское... 2005:34).

Kaimo gyventojų kultūrinį atsilikimą gilina silpnėsnis mokinių parengimas kaimo mokyklose, menčiau išvystyta kultūrinė aplinka, nepakankamai išplėtotą kaimo kultūros ir socialinė infrastruktūra bei atotrūkis, palyginus su miestu, nuo šiuolaikinių informacijos technologijų. Asmeninius kompiuterius kaime turi tik kas dešimtas namų ūkis, o internetu naudojasi vos 2 proc. jų (Lietuvos žemės... 2005:162), todėl yra sudėtinga kalbėti apie informacinės visuomenės plėtrą kaime. Kur kas realesnė yra jo gyventojų informacinė atskirtis. Kaimo gyventojams, visų pirma dėl jų skurdo, trūksta motyvacijos naudotis naujomis informacinėmis technologijomis. Daugiau kaip dviejų trečdalių kaimo gyventojų internetas nedomina.

Skurdo kultūra pagimdo politinę protesto (nevilties) kultūrą. Kaimo ir provincijos žmonės yra linkę paremti radikalias politines jėgas, neigiančias tradicines politines vertybes. Lietuvoje jie daug aktyviau nei stambių miestų gyventojai palaikė populistines R. Pakso, o vėliau V. Uspaskicho partijas, ir tai lėmė pastarųjų sėkmę įvairiuose rinkimuose. Lenkijoje šių partijų analogas yra A. Lepperio partija „Samoobrona“, turinti panašią socialinę bazę. Abiejose šalyse žemdirbiai aktyviausiai dalyvavo radikaliose masinėse protesto akcijose. Lenkijoje prognozuojamas socialinių sukrėtimų ir socialinės pusiausvyros pažeidimo kaime galimybės augimas (Konferencija...).

Problemos sprendimą mėginama rasti restruktūrizuojant kaimo ekonomiką – sukuriant naujas arba atgaivinant tradicines, pamirštas veiklos rūšis. Tačiau didžioji kaimo gyventojų dalis dėl nepakankamo išsimokslinimo, labai žemo verslumo, konservatyvumo ir menkų ekonominių galimybių nėra pajėgūs imtis kitokios veiklos negu žemės ūkis. Rimta kliūtis keisti įpročius yra ir ūkių savininkų amžius. Lietuvoje net 60 proc. iš jų yra vyresni kaip 55 metų, o 44 proc. – vyresni kaip 62 metų. Tik 14 proc. iš jų yra jaunesni negu 39 metų (Lietuvos žemės... 2005:127). Lenkijoje situacija yra panaši, nors ten 17 proc. ūkininkų yra jaunesni negu 34 metų (Сельское... 2005:34).

Perspektyvia žemės ūkio ir kaimo plėtros kryptimi abiejose šalyse laikomas ekologinis ūkis. Šių ūkių skaičius auga, nes jų produkcijos poreikis ES šalyse yra. 2002 m. Lietuvoje buvo sertifikuoti 393 ekologiniai ūkiai, turintys 9000 ha, o 2005 m. pabaigoje – jau 1798 ūkiai, turintys 69 000 ha. 2005 m. pabaigoje Lenkijoje buvo 7183 ekologiniai ūkiai, turintys 167 740 ha žemės ūkio naudmenų (Stan i tendencje...). Jų skaičius šalyje vien per 2005 m. padidėjo du kartus. Jeigu ekologiniu ūkininkavimu galės sėkmingai verstis smulkesni, šeimos ūkiai, jo plėtra gali būti palanki kaimiškumui ir etnokultūros paveldui išlikti. Kita vertus, 2003–2004 metais Lietuvoje buvo pastebima labai ryški ekologinių ūkių stambėjimo tendencija, šie ūkiai tapo keturis kartus didesni negu vidutinis šalies ūkininko ūkis. Dėl didelių sąnaudų kai kuriais netradiciniais žemės ūkio verslais jau dabar gali užsiimti tik stambesni ūkiai.

Viltinga ir labai palankia etnokultūros paveldo išsaugojimui veikla yra laikomas kaimo turizmas, tapęs tiek Lietuvos, tiek Lenkijos kaimo realybe. Lietuvoje jų skaičius pastaraisiais metais labai padidėjo ir 2004 m. buvo jau 480 kaimo turizmo sodybų (Lietuvos žemės... 2005:169). Lenkijoje, kur šis procesas prasidėjo anksčiau, 2004 m. veikė 8,2 tūkstančio šias paslaugas teikiančių ūkių, arba 9 kartus daugiau negu 1990 m. (Сельское... 2005:34). Kita vertus, padidėjus kaimo turizmo teikiamų paslaugų poreikiui, konkurencija tarp tuo užsiimančių verslininkų išaugo. Turizmo paslaugų spektras ir kokybė, o kartu galimybė pritraukti didesnę šių paslaugų vartotojų, visų pirma iš užsienio, srautą, ėmė vis labiau priklausyti nuo verslininko finansinių galimybių bei išsilavinimo lygio, todėl didžioji kaimo gyventojų dalis neturi galimybių nei pradėti šio verslo, nei jo sėkmingai plėtoti. Kaimo turizmo verslas vis labiau tampa miesto žmonių verslu kaimo vietovėse. Nors kaimo

turizmas dažniausiai yra traktuojamas kaip kaimo kultūros populiarinimo veiksnys ir jos išlaikymo sąlyga, šis reiškinys negali būti vertinamas vienareikšmiškai. Etninės kultūros elementai, panaudojami kaimo turizmo sodybose, dažnai yra kičas, o pačios sodybos propaguoja ne tik agrarinę kultūrą, bet ir skleidžia kaimo vietovėse miestietišką, kosmopolitinę kultūrą. Svarbu ir tai, kad kaimo turizmas Lietuvoje iš esmės yra viešbučiai su tam tikromis paslaugomis kaimo vietovėse, agrarinio turizmo, skirtingai negu Lenkijoje, beveik nėra. Taigi iš esmės kaimo turizmas yra fasadinės kaimo kultūros reiškinys.

Kultūros paveldą natūraliai saugo žemdirbiškas kaimas, todėl pereinant prie daugiafunkcinio žemės ūkio ir tokio pat kaimo, jo likimas tampa probleminis. Nors, atrodytų, kad daugiafunkciškumas kaimo kultūros plėtrai daro tik teigiamą įtaką, nes jo blogybė tėra neigiamas poveikis gamtai, o gėrybių kur kas daugiau (gyvybingos kaimo bendruomenės, kultūrinis paveldas, turtingas kultūrinis kraštovaizdis, kaimo gyventojų užimtumas ir stabilios pajamos, lemiančios galimybę išgyventi kaime), vis dėlto, turint galvoje, kad žemės ūkis yra svarbiausia sąlyga išsaugoti tiek kaimą apskritai, tiek jo, taip pat tautos etnokultūrinį paveldą, susiformavusį agrarinių tradicijų pagrindu, iškyla klausimas, koks, iš esmės sumažėjus kaimo agrariškumui ir iškilus abejonių dėl šeimos ūkių ateities, yra šio paveldo ir tautinės kultūros likimas.

Akivaizdi Lietuvos kaimo žmonių kultūrinė diferenciacija turi ne tik socialinį (iš dalies demografinį, pagal amžiaus grupes), bet ir regioninį matmenį. Ją lemia šios priežastys: nevienodas deagrarizacijos laipsnis įvairiuose Lietuvos regionuose, nevienodai kompensuojama deagrarizacija, įvairi demografinė situacija (gyventojų tankumas ir iš to išplaukiantis kaimo bendruomenių būvis), nevienodas senbuvų ir naujai atsikėlusių žmonių santykis, nevienodai gausiai gaminamos ir teikiamos visuomenei viešosios prekinės ir neprekinės gėrybės ir kt. Šie skirtumai būdingi tiek Lietuvos geografinėms zonoms (Vidurio, Vakarų, Rytų Lietuva), tiek etnografinėms zonoms (Aukštaitija, Žemaitija, Dzūkija, Suvalkija, Mažoji Lietuva), tiek smulkesnėms teritorijoms. Aktualu ištirti, kokią reikšmę šie regioniniai skirtumai turi etninės kultūros paveldo išsaugojimui ir kaimo kultūros raidai apskritai.

Svarbi kultūros paveldo išsaugojimo problema yra vietiško išsaugojimas ir atkūrimas. Didelė dalis kaimo vietovių gaminių ir paslaugų nėra tinkami perkelti kitur, nes perkeltos į kitą kultūrinę aplinką jos praranda savo autentiškumą ir vertę. Tai pasakytina ir apie etnokraštovaizdį, kuris neperkeliamas į kitą vietą, o jo dalį perkeliant (pvz., pastatus į buities muziejus) prarandamas autentiškumas. Etninė kultūra nėra ir niekada nebuvo vientisa, ją sudaro daugybė daugiau ar mažiau savitų regioninės ir vietinės kultūros elementų, todėl vietiškas išryškina regioninių kultūrų savitumą, sparčiai naikinamą globalizavimo. Globalizavimo ir standartizavimo kontekste auga poreikis originaliems, mažai žinomiems arba tik tam tikroje lokalinėje teritorijoje aptinkamiems maisto produktams arba reikmenims. Perspektyvi yra sertifikuoto maisto ir gėrimų gamyba bei vartojimas jų kilmės vietose. Lietuvoje kol kas dar nėra pakankamo šių produktų poreikio tiek dėl riboto turistų skaičiaus kaime, tiek dėl nepakankamo šių produktų propagavimo. Lenkijoje tradicinių maisto produktų gamyba yra plačiau išvystyta, nuo 2004 m. regioninių ir specifinių produktų registracijos sistema įteisinta įstatymu.

Vietiško išlaikymo problema aštrėja vis labiau plintant „rezidencinėms“ sodyboms, neretai virstančioms ištaisais rezidenciniais kaimais. „Rezidentai“ – nauji, atvykę iš miesto arba kitų kaimiškųjų vietovių žmonės arba senbuviai (pensininkai, atsisakę žemės ūkio veiklos dėl ES išmokų, degradavę kaimo žmonės), neužsiimantys žemės ūkiu arba kita gamybine arba negamybine veikla. Miestiečius tapti rezidentais skatina noras įsigyti sodybą sezoniniam poilsiui, investuoti į galimai

brangiantį nekilnojamą turtą, visų pirma prie gamtinio karkaso (upių, ežerų, kitų vaizdingų ir perspektyvių rekreacijai ir turizmui vietų), įsikurti visam laikui kaime dėl ramios aplinkos, gamtos artumo arba pigesnio pragyvenimo. Rezidentai savo kultūrinėmis charakteristikomis ir migracijos motyvais yra labai skirtingi, todėl šio reiškinio padariniai etnokultūros paveldui yra nevienodi, tačiau akivaizdūs. Kaimo gėrybių šaltinis yra ne tik žemė su joje ar ant jos esančiu gamtos ir etnokultūros paveldu, bet ir žmonės, kurie dirbdami išugdė bendruomeniškumą, gyvąją tradiciją, sukaupe įvairią patirtį ir jos perdavimo patyrimą. Praradus gyventojus arba reikšmingą jų dalį, degradoja tiek materialinis, tiek dvasinis kaimo paveldas. Žmonės, atitrūkę nuo žemės, kurioje gimė, augo, gyveno, praranda didelę savo dvasinio paveldo dalį. Į naują vietą jie atsineša tik dalį savo turėto paveldo. Išliekant gyvenimo lygio skirtumams tarp miesto ir kaimo, dalis miestiečių tampa pajėgūs įsigyti rezidencines sodybas kaime, kartu dalį senbuvių arba jų vaikų išstumdami iš jų gimtųjų vietų. Kitokio pobūdžio pavojų kaimo dvasiniam paveldui kelia į kaimo vietas besikeliantys marginalizuoti miesto gyventojai. Senbuvių kaimų virtimas rezidenciniais, kurių sodybų savininkai kultūrine prasme ir interesais yra labai skirtingi, praleidžia kaime nevienodą laiko dalį ir dažnai keičiasi, o tai visiškai svetima tradiciniam kaimui, vargu ar gali sukurti tvirtas bendruomenes, kurios yra labai svarbi kaimų gaivinimo prielaida. Fasadinį istoriniu, architektūriniu ir etnokultūriniu požiūriu vertingų pastatų kaime atnaujinimą, jeigu restauruotuose pastatuose senbuvius pakeičia savo gyvenimo būdu ir vertybinėmis orientacijomis konkrečiam kaimui, etnografinėi šalies zonai arba kaimui apskritai svetimi rezidentai, gali lydėti jo dvasinio kultūros paveldo ir tradicinio kaimo gyvenimo būdo nykimas.

Išvados

1. Pogamybiniam kaimui yra būdinga tiek intensyvi, tiek ekstensyvi žemės ūkio veikla. Pastaruoju atveju ją gali lydėti deagrarinizacija ir deruralizacija apskritai, kuri, jei deagrarinizacija nekompensuojama, gali sukelti bendrą kaimo degradaciją, pasireiškiančią, be kita ko, bedarbystės ir socialinės atskirties didėjimu, skurdo kultūros paplitimu. Lietuvos ir Lenkijos kaime, jam stichiškai formuojantis iš gamybinio į pogamybinį, vienu metu vyksta grįžimas atgal ne tik į ikiindustrinį, tradicinį kaimą su jam būdingu natūriniu, neprekinio ūkiu, bet pasireiškia ir degradojančio, bent kultūros prasme, kaimo požymiai. Vyksta dalies jo gyventojų marginalizacija ir pauperizacija, kada jie apskritai nevykdo jokios ūkinės veiklos ir tampa visiškai socialiai išlaikomais. Dėl šios priežasties neįmanoma pateikti vientisos šiuolaikinio šių šalių kaimo kultūros charakteristikos, kaimo kultūra sudaro tam tikrą mozaiką, atskiros kaimo gyventojų grupės gali būti charakterizuojamos kaip skirtingų kultūrų atstovai.
2. Spartaus kaimo deagrarinizavimo padarinys yra ne tik gilėjanti turtinė diferenciacija kaime, skurdo ir socialinės atskirties paplitimas, bet ir menkėjantis kaimo, kurio savitumas išplaukia visų pirma iš žemės ūkio gamybos ir nedidelių šeimos ūkių dominavimo, ekonominis gyvybingumas. Deagrarinizacija dažnai nėra kompensuojama kitomis kaimo gyventojų veiklos rūšimis, kurios padėtų jam atlikti kitas kaimo funkcijas. Tuo atveju pasireiškia kaimo socialinis, ekonominis, gamtosauginis ir kultūrinis degradavimas, jo savitos kultūros, kurios pagrindas žemdirbiškos tradicijos, nykimas. Deagrarinizacija gali neigiamai atsiliiepti ne tik Lietuvos kaimui ir jo kultūrai, bet ir lietuvių tautos savitumui. Dar nėra aišku, kokius psichologinius ir dvasinius padarinius ateityje kaimo žmonėms turės jų nustūmimas nuo žemės ir pavertimas socialiai išlaikomais.

3. Šiuolaikinio Lietuvos kaimo kultūrai būdinga didėjantis atotrūkis nuo miesto kultūros (civilizacijos) lygio, pasireiškiantis: kaimo gyventojų išsilavinimu, informacine atskirtimi, kultūros infrastruktūros susilpnėjimu; marginaline skurdo kultūra, sąlygota didžiosios jo gyventojų dalies nuskurdimo. Kaimo kultūra neatitinka naujų reikalavimų ir poindustrinės, informacinės visuomenės poreikių. Prastėjanti, lyginant su miestu, gyvenimo kokybė kaime skatina migraciją ir didina kaimo degradavimo pavojų. Visa tai lemia kaimo kultūrinio potencialo menkėjimą.
4. Nors ir susidurdami su dideliais sunkumais, dalis kaimo gyventojų, pereidami iš agrarinės sferos į kitas veiklos rūšis, gali pagerinti savo ekonominę padėtį ir išsigelbėti nuo skurdo. Tačiau ir šiuo atveju galima išvengti kaimo nykimą kultūros prasme. Atsisakęs agrariškumo, kaimas vis labiau tolsta nuo tradicinio gyvenimo būdo ir tradicinių valstietiškos kultūros vertybių, taip pat ir etinių. Paveiktas globalizacijos ir poindustrinės visuomenės veiksmų, kaimas galbūt gali tapti pasiturinčiu ir išsilavinusiu, tačiau vargu ar iš tiesų jis gali būti laikomas tikru kaimu, kuriam būdinga savita kultūra.
5. Nepaisant tam tikrų savitumų, tiek ekonominiai, tiek socialiniai-kultūriniai procesai ir Lietuvos, ir Lenkijos kaime yra tapatūs. Abi šalys susiduria su panašiomis šiuolaikinio kaimo raidos problemomis, kurių analizė leidžia keistis patyrimu ir bendrai ieškoti geresnių jų sprendimo būdų.

Literatūra

- ADLYS, P. G. Pagal išsilavinimą kaimo gyventojai tolsta nuo miesto. *Respublika*, 2006 liepos 26.
- Agriculture in the European Union. Statistical and economic information 2005*. Prieiga per internetą: http://europa.eu.int/comm/agriculture/agrista/2005/table_en/3513.pdf.
- Corco Deklaracija Dėl kaimo teritorijų atgaivinimo*. Kaimo plėtros Europos konferencija Corke (Airija), 1996 m. lapkričio 7–9 d.
- Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas gegužės mėnesį (tyrimo duomenimis) 2005/III*. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas, 2005.
- Dylematy polityki rolnej. Integracja polskiej wsi i rolnictwa z UE*. Warszawa, 2000.
- Europos Taryba. Parlamentinė Asamblėja. Žemės ūkio ir kaimo vystymo komiteto Raportas dėl kaimiškujų sričių chartijos*. Strasbūras, 1996 m., kovo 20 d. ADOC7507.
- Konferencija „Strategia Polski na lata 2004-2015 po akcesji do Unii Europejskiej“. *Jak rozwiązać program cywilizacyjnego opóźnienia wsi polskiej w warunkach integracji z UE?* Wystąpienie prof. Franciszka Tomczaka. Prieiga per internetą: http://www.exporter.pl/zarzadzanie/ue/7strat_wies.html
- Lietuvos statistikos metraštis 2004. Statistical yearbook of Lithuania 2004*. Statistikos rinkinys. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2005.
- Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtra. Agriculture and rural development in Lithuania 2004*. Vilnius, 2005.
- MICHALAK, A. *Dylematy polskiej wsi, co będzie? Między wiejskością a rolniczością*. Prieiga per internetą: www.socjologia.ath.bielsko.pl/prace/amichalak.doc
- Stan i tendencje rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce*. Prieiga per internetą: <http://www.ijhar-s.gov.pl/news.php?idnews=128>
- Subalansuotos plėtros įgyvendinimo nacionalinė ataskaita*. Vilnius 2002. Prieiga per internetą: www.am.lt/LSP/files/SUB-PLET-NAC-AT.pdf, p. 8.
- Visuotinio žemės ūkio surašymo duomenys*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2003.
- Žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos modeliavimas. 2005 metų ataskaita*. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, Lietuvos žemės ūkio universitetas, 2005.
- Žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos modeliavimas. 2006 metų ataskaita*. Lietuvos žemės ūkio universitetas. Akademija, 2006.
- Сельское хозяйство и пищевая промышленность в Польше*. Варшава, 2005.

**VILLAGE AND ITS CULTURE IN THE GLOBAL WORLD:
PARALLELS OF LITHUANIA AND POLAND****Romualdas Povilaitis, Vytautas Vaznonis**

Lithuania University of Agriculture in Kaunas, Lithuania

S u m m a r y

Recently, village performs many functions vital to the society. Preservation of cultural heritage is one of its functions. In the sense of rural culture, village gains increasingly more significance.

The process of globalisation greatly affects Lithuanian and Polish village. Only relatively small the well-off and better-off groups emerge, while the number of poor steadily increases. Moreover, there is a threat that big farms will push out family farms from the agrarian business. The implication is that being left without family farms village will change not only in the sense of social life but in the cultural plane as well.

Village of Lithuania and Poland experiences the same processes as village of the Western Europe countries, even though mentioned processes come late. In Lithuania, same as in Poland there is an intensive and extensive agriculture. Both countries village have a strongly pronounced deagrariation and fast differentiation of farms. In Lithuania and Poland were generated different types of village in economic and social-cultural characteristic.

Village deagrariation has deep economic, social, psychological and cultural consequences. In consequence of the deagrariation decreases the potential of traditional rural culture. There are lots of threats for cultural heritage – it can gradually decline or transform into front culture. This threat is increased with growth residential steadings in village.

Gauta 2006 m. lapkričio mėn.